

19. YÜZYILDAN 20. YÜZYILIN BAŞLARINA SAFRANBOLU'DA DEBBAĞHANELER*

Recep ARSLAN**

ÖZ

Safranbolu, 19. yüzyıl Türk mimarisini, sosyal ve ekonomik hayatını yansıtan ender Osmanlı yerleşim birimlerinden biridir. Safranbolu, Osmanlı Devleti Dönemi'nde Debbağcılık ve debbağhaneleri ile de ön plana çıkmaktadır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Safranbolu'da 84 debbağhanenin var olduğu resmi kayıtlara geçmiştir. Safranbolu gibi mütevazı bir yerleşim biriminde bu kadar çok deri işleme tesisinin bulunması dikkat çekicidir. 19. yüzyıl geleneksel Türk sanayisi içinde debbağcılık önemli bir iş koluydu. Bu meslek, işletmecilerinin örgütlenme şekli ve döneminin standardının üzerinde bir gelir sağlaması ile dikkat çekicidir. Safranbolu'da deri sanayisinin Osmanlı Devleti Dönemi'nde gelişmesi, ilerleyen dönemler için bir yatırım olmuştur. Milli Mücadele Dönemi'nde ülke dışından deri temin etmede yaşanan sıkıntıyı Safranbolulu debbağlar gibi yerel girişimciler ürettikleri deri ile ortadan kaldırılabiliştir. Bu süreçte debbağların büyük miktarda deri pazarı elde etmesi, onları bir fabrika kurmaya sevk edecektir. Ne var ki bu fabrika, kısa zamanda kapanmak durumunda kalmıştır. Diğer taraftan Safranbolu geleneksel dericiliği ise Karabük Demir- Çelik Fabrikasının açılması ile kan kaybedecektir. Tedrici bir şekilde azalan Safranbolu debbağhaneleri, 20. yüzyılın sonuna doğru tamamen kapılarını kapatmıştır. Arşiv belgeleri, resmi yayınlar ve tetkik eserlerden faydalanılarak oluşturulan bu çalışma ile Safranbolu debbağhanelerinin geçmişine dair yapılan çalışmalara katkı sağlamak hedeflenmiştir.

* Bu makale 05.11.2021 tarihinde dergimize gönderilmiş; 06.11.2021 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 16.11.2021 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiş ve 31.12.2021 tarihinde yayınlanmıştır.

Makaleye atıf şekli; Recep Arslan, 19. Yüzyılın Başlarına Safranbolu'da Debbağhaneler, *Avrasya Beşeri Bilm Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 1-2 (2021), Karabük 2021, s. 90-110.
ISSN 2791-9900/e-ISSN 2822-2253, DOI: 10.7596/abbad.31122021.004

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, receparslan@karabuk.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4389-692X

Anahtar Kelimeler: Debbâğhane, Safranbolu, Osmanlı Devleti, Milli Mücadele, Fabrika.

ABSTRACT

Safranbolu is one of the rare Ottoman settlements that reflect the 19th century Turkish architecture, social and economic life. Safranbolu also comes to the forefront with raw leather processing during the Ottoman State Period. It was officially recorded that there was 84 tanneries in Safranbolu towards the end of the 19th century. It is remarkable that there are so many leather processing facilities in a modest settlement like Safranbolu. Tanning was an important line of business in the traditional Turkish industry of the 19th century. This profession is notable for the way its operators are organized and the income that is above the standard of its time. The development of the leather industry in Safranbolu during the Ottoman State was an investment for the following periods. Local entrepreneurs such as tanners from Safranbolu were able to eliminate the problem of obtaining leather from abroad with the leather they produced During the National Struggle Period. In this process, tanners gaining a large amount of leather market will prompt them to establish a factory. However, this factory had to close in a short time. On the other hand, Safranbolu traditional leather business will lose power with the opening of Karabük Iron- Steel Factory. Safranbolu tanneries, closed their doors completely towards the end of the 20th century, which decreased gradually. The creation of this study it was used archival documents, official publications and research works. With this study, it was aimed to contribute to the studies on the past of Safranbolu tanneries.

Keywords: Tanneries, Safranbolu, Ottoman State, National Struggle, Factory.

Giriş

Deri, tarih boyunca insanoğlunun giyim eşyası ve benzeri amaçlarla kullanıldığı önemli bir materyaldir. Derinin işlenerek kullanılmaya başlaması tekstilden çok daha öncedir. Bu bağlamda derinin kullanımının oldukça eskilere dayandığı söylenebilir. Tevrat ve İncil'de birçok kez elbise, kemer, ayakkabı ve tulum gibi deri eşyalardan söz edilir. Kuran-ı Kerim, insana göç ve ikametleri sırasında büyük kolaylıklar sağlayan deri çadırları, şükrü gerektiren nimetler arasında zikreder¹.

Deri ticaretinin ilkçağlardan itibaren önemli bir aktivite olduğunu en iyi “*Kürk Yolu*” ispatlasa gerektir. Kuzeyden İpek Yolu'na paralel uzanan “*Kürk Yolu*” üzerinden çeşitli kürkler, sahtiyan, ceket, pantolon, ayakkabı ve çizme gibi

¹ Nebi Bozkurt, “Deri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara, 1994, s. 174.

ürünlerin ticareti yapılmıştır. Kürk ticareti genellikle Ogurlar ve Bulgar Türkleri tarafından yapılmıştır. Hatta bütün Ogurlar, kürk ticareti ile tanınmışlardır².

Deri, kâğıdın icadına kadar uzun dönem yazı malzemesi olarak da kullanılmıştır. Diğer taraftan derinin tabaklanmasına ilişkin ilk verilere, Mısır'da erken dönem hanedanlarından kalan kayıtlarda tesadüf edilmektedir. Yahudi şeriat kitabı Talmud'da debbağlarda çalışan insanların aşağı seviyeden olduğu ve bunların üzerlerine sinen koku dolayısıyla toplu törenlere katılmamaları gerektiği vurgulanır³.

1. Türklere Dericilik

Deri kelimesinin Türkçe aslı teri/tiri'dir. Göçebe yaşayan kitlelerin hayatında derinin önemli bir yeri olmuştur. Derinin kullanımından önce bir dizi işlemden geçmesi gerekmiştir. Tabaklama, yani derinin işlenmesi zahmetli bir süreci içerir. Eski Türkler, derinin işlenmesi konusunda mahirdiler. Türkler, eski devirlerden itibaren deri işlediklerinden dolayı Türkçede derinin işlenmesine dair birçok terim yer almış, ya da sonradan Türkçeye girmiştir. Bu anlamda en sık karşılaşılan terimler sepileme, debg, debbağ, debagat, debbağhane'dir⁴. Öyle ki, deri günümüzde de yörüklerin hayatında hazne olarak bazı eşyanın depolanmasında, peynir, tereyağı, bal ve pekmez tulumlarının yapılmasında ve yağ çıkarılmasında yayık olarak kullanılmaktadır. Geleneksel olarak derinin işlenmesinin farklı aşamalarında zamana ve mekâna bağlı değişiklikler göstermekle beraber çam kabuğu, meşe palamutu, arpa, şap, kireç ve zırnık(arsenik) gibi maddeler kullanılmıştır⁵.

Eski Türklerin yabancı memleketlere sattıkları ürünler arasında deri, kösele ve kürk gibi ürünler de vardı. Örneğin 10. yüzyıl başlarında Peçenekler, Bizans'a kıymetli deri ithal etmekteydiler. Diğer taraftan deri, Bozkır Türk giyiminde de önemli bir malzemeydi. Bozkır Türk giyim eşyasının deri bağlamında başlıca malzemesi, koyun, kuzu, sığır, tilki ve az miktarda ayı derisiydi⁶. Hayvancılıkla meşgul olan eski Türk zümrelerinin giyim eşyası deri,

² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998. s. 199- 200, 326- 327.

³ Bozkurt, a.g.e., s. 174.

⁴ Debg: Deriyi terbiye etme, sepileme. Debbag: Tabak, sepic, deri terbiye eden kimse. Debagat: sepicilik, hayvan derilerini terbiye etme zanaatı. Debbagane: Hayvan derilerinin terbiye olduğu, sepicendiği yer. Bakınız: Ferit Develioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, 24. Baskı, Ankara, 2007, s. 170, 184.

⁵ Bozkurt, a.g.e., s. 174.

⁶ Kafesoğlu, a.g.e., s. 187, 319, 325.

yün ve kürk ağırlıklıydı. Türkler, bilhassa atlı yolculuğa çıkacaklarında deri pantolon giymekteydiler⁷.

Türkler, 11. yüzyıl sonlarında, Anadolu’ya yerleşmeye başladıklarında dericilik sanatını iyi düzeyde bilmekteydiler⁸. Çeşitli çalışmalar, Anadolu’da deriyi imal etme ve işleme sanatının ilk gelişen meslek olduğunu ortaya koymaktadır. Debbaglık mesleğini başlatan kişinin de Ahi Ervan olduğu kabul edilir. Ahi Ervan’ın debbag olması dolayısı ile debbaglık, saraçlık ve ayakkabıcılık ahi teşkilatı içinde değer kazanmıştır. Debbaglar, ahilik gelenekleri bağlamında diğer esnaf loncaları üzerinde nüfuz sahibi olmuşlardır. Anadolu debbaglarının piri sayılan Ahi Ervan Kırşehir’de otururdu ve bütün esnaf loncalarının ahi babası olarak görülürdü⁹. Asya’dan Anadolu’ya gelen sanatkar ve tüccar Türklerin yerli rakipleri karşısında rekabet edebilmeleri ancak aralarında bir teşkilat kurarak dayanışma sağlamaları ve kaliteli ürünler yapıp satmaları ile mümkün olabilirdi. İşte Ahi teşkilatları bu şartların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır¹⁰.

Türkler, Anadolu Selçukluları Dönemi’nde gerek ham deri gerekse mamul deri ürünlerini ihraç etmekteydi. Bunlar arasında Kastamonu marokenleri meşhurdu¹¹. Türkler, Anadolu Selçukluları ve beylikler dönemlerinde Anadolu’da dericilikle meşgul olmakla birlikte deri sanatı, altın çağını Osmanlı Dönemi’nde yaşamıştır. Hassas işçilik ve güzel süslemeler ile dikkat çeken bu örneklerden bazıları şunlardı¹²: “*Kitap kapları, hurçlar, sandıklar, kaseler, giyim eşyası, kalkanlar, eyerler, at koşum takımları, kesici alet kılıfları, kemerler çantalar vb.*” Osmanlı Devleti’nin ilk devirlerinde dericilikle uğraşan göçebe Türk aşiretlerinin şehirlere yakın noktalara iskân edilmeleri zorunlu kılınmıştır. Böylelikle hareketli bir ticari hayat söz konusu olmuştur¹³. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’un fethinden sonra Anadolu’dan deri temininde yaşanan aksaklıkların da etkisiyle askeri ihtiyaçların karşılanması amacıyla Kazlıçeşme’de 360 debbaghane inşa ettirerek büyük bir deri üretim merkezi kurdu muştur¹⁴.

⁷ Zeki Tekin, “Türklerde Dericilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara, 1994, s. 176.

⁸ Zeki Tekin, “Osmanlı Debbaghanelerinde Kullanılan Aletler ve Dericilik Tabirleri”, *İlim ve Sanat Dergisi*, 1993, S. 37, s. 53.

⁹ Tekin, “Türklerde Dericilik”, s.177.

¹⁰ Bayram Akça, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muğla’da Debağ (Tabakçılık) Esnaf Teşkilatı”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar 2001, S. 4, s. 1; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 59.

¹¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti*, 21. Baskı, İstanbul, 2017, s. 361.

¹² Melda Özdemir, “Türk Kültüründe Dericilik Sanatı”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 20, s. 72.

¹³ Tekin, a.g.e., s.177.

¹⁴ Özdemir, a.g.e., s. 71.

Derinin en çok kullanıldığı alanlardan birisi de ciltçilikti. 14- 16 yüzyıllarda cilt ustalarının deri ve kösele kitap kapaklarına işledikleri motifler, ciltçilik sanatının geliştiğini göstermektedir. İslamiyet'te kitabın kutsal sayılması ciltçiliğin üzerine düşülmesine vesile olmuştur. Böylelikle İslam devletlerinde bu sanat ilerlemiştir. Müslüman Türkler, bu meslekte çok başarılı olmuşlardır. Türkler, deri işleme ve sanatında ileri bir seviye ile diğer toplumlara örnek olmuştur. Orta Avrupa toplulukları, ileri seviyede deri işlemeyi Türklerden öğrenmişlerdir. Özellikle geniş otlaklara sahip Macar coğrafyasında Osmanlı deri sanatı hemen kabul görmüş ve debbağhanelerde geniş uygulama alanı bulmuştur. Osmanlı deri sanatı, 17. yüzyılda Fransa'ya davet edilen Macar deri ustalarınca bu ülkeye de yayılmıştır¹⁵.

Osmanlı Dönemi'nde büyük bir gelişme gösteren dericilik, 15. ve 16. yüzyıllarda kasabalara kadar yayılmıştır. Bu ise taşra olarak nitelendirilebilecek şehirlerin hayatına canlılık getirmiştir. 16. yüzyılda Pierre Belon Türk dericiliğini göklere çıkarırken, Avrupa dericiliğini yamacılık olarak nitelendirmekteydi. Joseph Pitton de Tournefort ise Türk terliklerini hafif, dikişlerini muntazam ve dayanıklı olarak tasvir etmekteydi. 1660'ta Diyarbakır'ı ziyarete eden M. Poulet de, Anadolu'ya gelen İranlı, Mısırlı, Kafkasyalı, Rus ve Leh tüccarların buradan sahtiyan aldıklarını ifade etmektedir¹⁶. Osmanlı Devleti, kendi zanaatkarlarını korumak için önlem de almışlardır. Bu bağlamda 16. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti, deri ve kürk eşyanın da içinde bulunduğu Moskova menşeli bazı ürünlerin ithalatına sınırlama getirmiştir¹⁷. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde deri mamullerinin işlenmesi ve pazarlanması muayyen kurallara bağlıydı.

Osmanlı Devleti'nde 16. Yüzyıl ikinci yarısına tarihlenen bir belgeye göre debbağlardan başkasına ham deri satılamaz. Debbağlar da işledikleri derileri şehirdeki ayakkabıcılara satabilir. Dışarıya satamazlar. Buna uymazlarsa cezalandırılırlar¹⁸. Şehir pazarlarındaki ham ve yarı mamul deri alım- satımı "*ehl-i hibre*" denilen bir komisyon tarafından belirlenen fiyata göre yapılmaktaydı. Böylelikle üretici, satıcı ve tüketici korunmaktaydı. 16. yüzyıldan itibaren Avrupalıların Türk derilerine talebinin artması üzerine debbağlık sanatı, önemli bir meslek haline gelmiştir. Debbağlar, temin ettikleri derileri debbağhanelerde sepilemekte, renklendirmekte ve dikici esnafa pazarlamaktaydı. Debbağ esnafı,

¹⁵ Tekin, a.g.e., s. 176- 177.

¹⁶ Tekin, a.g.e., s.177.

¹⁷ Zeki Tekin, "Osmanlı Devleti'nde Kürk Ticareti", *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 756.

¹⁸ Zanaatkarlar Kanunu(Kanunname-i Ehli Hiref), Yay. Haz. Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 498, Ankara, 1982, s. 92

öncelikle devletin ihtiyacı olan deriyi karşılamakta, ardında da elinde kalanı piyasaya sürmekteydi. Deri, Osmanlı Devleti'nde stratejik bir malzeme olarak görüldüğü için tekel sistemi içinde yer almıştır. Deri, ancak devlet izni ile yurt dışına çıkarılabilir, aksi durumda sorumlular cezalandırıldı. Debbaglık işiyle uğraşan kişiler ayıplı ürün üretirlerse uyarılırlardı. Tekrar aynı suçu işlerlerse Müslüman ise hapse atılır, gayrimüslim ise kürek cezasına çarptırılırdı. Ayrıca meslekten el çektirilirdi. Debbaglar, 18. yüzyılın ikinci yarısında daha büyük tesisler haline gelmiştir¹⁹. 15. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyıl ortalarına kadar en parlak devrini yaşayan Türk dericiliği, zamanla gerilemeye başlamıştır²⁰.

Tanzimat'tan sonra Osmanlı dericiliğinde büyük bir gerileme yaşanmıştır. Debbaglar, hayvan postlarını olduğu gibi satın alıp, böylelikle deri üzerindeki yün ve kıllardan da para kazanmaktaydı. Fakat, yabancı tüccarlar, ham derileri yüksek fiyatlardan satın almaya başlayınca debbag esnafı işleyecek deri bulmakta güçlük çekmiştir. Bu aynı zamanda debbagların para kazanacakları yün ve kıllardan da mahrum kalmalarına neden olmuştur²¹. Osmanlı dericilerinin modern üretim tekniklerine geçememiş olması da krizi beraberinde getirmiştir²².

Osmanlı Devleti, Avrupa ile rekabete dayanamayan debbagları bir arada toplamak ve deri sanayisinin gelişmesini sağlamak için 1864'te bir ıslah komisyonu tesis etti. Bu komisyon kararı ile 1866'da Şirket-i Debbagıyye kuruldu. Şirket, kısa zamanda yaptığı üretim ile Türk dericiliğinin itibarını yeniden kazanmasını sağlasa da, karlılığın azalması gibi durumlardan üyeleri ortaklıktan ayrılarak yeniden kendi debbaghanelerini kurdular. Genel olarak Osmanlı Dönemi Türk dericiliği iç piyasaya yönelik işletmeler olarak kalmıştır. Diğer taraftan II. Mahmud zamanında Beykoz'da kurulan deri fabrikası, Cumhuriyet Dönemi'nde Sümerbank'a bağlı bir kuruluş olarak faaliyetini sürdürmüştür²³.

Sümerbank'a devredilmiş olan Beykoz Fabrikası 1920'li yılların ortalarından itibaren Türkiye Cumhuriyeti ordusuna uzun zaman yemeni, ayakkabı ve çizme gibi ürünler üretmiştir. Bu bağlamda 1929 yılında ordu için ihtiyaç olan 250.000 çift kundura, 20.000 çift çizme ve 20.000 çift yemeninin pazarlıkla Beykoz Fabrikası'na yaptırılması İcra Vekilleri Heyeti'nce 27 Mart 1929'da kararlaştırılmıştır²⁴. 1931 yılı için ordunun ihtiyacı olan 25.000 yemeni

¹⁹ Mehmet Metin Hülalü, "Kayseri'de Sahtiyan Üretimi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, s. 3; Tekin, "Türklerde Dericilik", s. 177.

²⁰ Özdemir, a.g.e., s. 78.

²¹ Tekin, a.g.e., s.178.

²² Zeki Tekin, "Osmanlı Sanayisinin İtici Gücü: Dikimhane-i Amire/ Beykoz Kundura Fabrikası", *Beykoz Sempozyumu*, 6- 8 Aralık 2019, s. 352.

²³ Tekin, a.g.e., s.178.

²⁴ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA),30.18.1.2.2.19.19,1.

ve 25.000 çizmenin pazarlıkla Beykoz Fabrikası'ndan satın alınması İcra Vekilleri Heyeti'nce 18 Mart 1931'de kararlaştırılmıştır.²⁵ Bilindiği üzere Safranbolu'daki yemenici esnafı da Milli Mücadele Dönemi'nde orduya yemeni dikmiştir. Bu makalede 19. yüzyıldan Milli Mücadele Dönemi'ne kadar olan süreçte Safranbolulu debbağlar üzerinde durulmuştur.

2. Safranbolu'da Dericilik

Türk zümrelerinin Anadolu'ya girmesiyle, Safranbolu ve civarında kesif bir Türkmen-Yörük yerleşimi gözlemlenmiştir. 13. Yüzyıla gelindiğinde Safranbolu yöresinde yoğun bir Türkmen göçebe kitlesinin bulunduğu kayıtlara geçmiştir²⁶. Böylelikle Türkler ile gelen zanaatkârlıklar da bölgede kendini gösterecektir.

Debbağhaneler, yerleşim yerlerinin dışında deniz kıyısında ya da akarsuların yerleşim yerlerinden çıktığı alanlara tesis edilirdi²⁷. Bu bağlamda Safranbolu Debbağhanesi, Safranbolu Çarşısı'nın içinden geçen Akçasu Deresi ile Gümüş Deresi'nin birleştiği dere yatağının genişlediği vadide yer alır. Debbağhaneyi sınırlandıran sokaklar Debbağ Pazarı, Yokuşbaşı Sokağı, Akpınar Sokağı ve Yukarı Debbağhane Sokağı'dır²⁸. Debbağlık, 15. ve 16. asırlarda kasabalara kadar yayılarak önemli meslekler arasındaki yerini almıştır²⁹. Bu bağlamda 1568 tarihli Osmanlı tahrir defterinde Safranbolu'da mumcu, demirci, hallaç, yaycı ve terzi gibi zanaatkârların yanında debbağ esnafının da var olduğu kaydedilmektedir³⁰. Bu dönemde Safranbolu, Tarakborlu ismi ile karşımıza çıkmaktaydı. Bu bağlamda 1530 tarihli tahrirde Anadolu Eyaleti Bolu Livası Taraklıborlu(Safranbolu) Kazası kayıtlara yansımıştır. Safranbolu 19. yüzyıl başlarında Viranşehir Sancağı'na bağlı bir yerleşim birimidir. 1864'te Viranşehir Sancağı ortadan kaldırılmış, kazaları Bolu Sancağı ve Kastamonu Vilayeti'ne bağlanmıştır. 1865 yılında Safranbolu, kaza merkezi yapılmıştır³¹. Debbağar, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Safranbolu'da önemli bir ekonomik aktör haline gelmiş olmalıdır.

Ortaya çıkan bu ekonomik değer, aynı zamanda bazı adli sıkıntıları da ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda 1711 yılında Hacı Salih ismini taşıyan bir şahıs

²⁵ BCA,30.18.1.2.18.17.11,1.

²⁶ Barış Sarıköse, "Karabük'ün Kuruluşu Ve Şehirleşme Süreci", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Güz 2020, S. 5, s. 61.

²⁷ Tekin, a.g.e., s.177.

²⁸ Mustafa Acar, *Safranbolu El Sanatları*, Kent Araştırmaları, Safranbolu, 2006, s. 149.

²⁹ Hülagü, a.g.e., s. 2; Tekin, a.g.e., s.177.

³⁰ Acar, a.g.e., s. 150.

³¹ Sarıköse, a.g.e., s. 61- 62.

Taraklıborlu(Safranbolu)'da bulunan Hatuncuk Vakfı'na bağlı debbağhane dükkânlarına müdahale etmekten, halka zulüm ve baskıda bulunmaktan şikayet edilmiştir. Yapılan soruşturma ve yargılama neticesinde Hacı Salih'in Samsun Kalesi'ne kalebend olunması kararlaştırılmıştır³². Böylelikle Hacı Salih hem sürgün edilmiş, hem de kalenin dışına çıkamama cezasına çarptırılmıştır. Diğer taraftan esnafın başına böyle bir olayın gelmesinde o dönemde debbağların gelirlerinin yüksek olduğu sonucuna da ulaşılabilir. 19. yüzyılda Safranbolu'nun başlıca sanayi dalını dericilik teşkil etmekteydi. Modtmann, 1852'de Safranbolu dericiliğinin ekonomik değerinin var olduğunu ifade etmiştir³³.

1860'lı yılların başlarında Safranbolu Kazası'nın etrafı taşlık olmasından dolayı ziraat yapılacak yeterli tarla ve arazi bulunmamaktaydı. Bu yüzden Safranbolu ahalişi muhtaç oldukları zahireyi eyalet tüccarlarından temin etmekteydi. Fakat 1863 yılında Safranbolu'daki debbağhanelerde kösele imali için debbağ esnafı tarafından külliyetli zahire satın alınmıştır. Safranbolu ahalişi debbağhaneler tarafından satın alınan yüklü miktardaki zahirenin, zahire fiyatlarının yükselmesine neden olduğu yönünde bir şikâyetle bulunmuşlardır. Ahali, ayrıca diğer mahallerde olduğu gibi debbağların derilerini kireç vasıtası ile işlemelerinin sağlanması yönündeki isteklerini de dilekçelerine eklemişlerdir. 25 Ocak 1863'te Sadaret makamından Viranşehir Kaymakamlığı'na bu şikâyetle ilgili bir belge gönderilmiştir. Belgede ahali tarafından verilen dilekçenin gereğinin Viranşehir Meclisi tarafından yapılması istenmiştir. Yapılacak olan soruşturmanın neticesinin tutanak ile Sadaret'e bildirilmesi istenmiştir³⁴.

Söz konusu emirname Viranşehir Kaymakamlığı'na ulaşır ulaşmaz soruşturma başlatılmıştır. Meclisi, Safranbolu Debbâğhane Yiğitbaşı'nı ve bir takım ileri gelenleri huzuruna çağırarak haklarındaki suçlamaları yüzlerine okumuştur. Soruşturmaya dair rapor 8 Mart 1863'te Viranşehir Meclisi tarafından Sadaret'e gönderilmiştir. Raporda Safranbolu'da kireç kullanılarak kösele imali yapılmakta ise de gön imalatı için kireç icrası mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Hatta debbağlar, kendilerine kolaylık sağlayacağını düşündükleri için başka memleketlerden usta getirmiş ve kireç ile deri imaline teşebbüs olunmuştur. Sanatı öğrenmek için birkaç seneye ihtiyaç duyulması ve özellikle Safranbolu havalisinde bulunan camus(manda) derisi ve sairenin kireç ile debbağata elvermediğinden, havalide palamut bulunmadığı ve çam kabuğu dahil kireç ile imalatın gelişmediği 1863'ten birkaç sene önce başka memleketlerden usta getirilince uygulamada anlaşılmıştır. Bu süreçte debbağ esnafı perişanlık içinde borca batmıştır. Diğer taraftan debbağat için satın alınacak yıllık 800 ve nihayet 1.000 kileden ibaret olan arpanın zahire fiyatının artmasına neden olmadığı

³² Başkanlık Osmanlı Arşivi(BOA),A.DVNSMHH.d,117.480.

³³ Acar, a.g.e., s. 150.

³⁴ BOA.MVL.646.92,1.

apaçık görüldüğüne istinaden imalatın arpa ile yapılmasına izin verilmesi tüm debbağ esnafı tarafından istenmiştir. Bilgili kişiler tarafından da esnafların ifadeleri doğru bulunmuştur. Görüldüğü üzere Viranşehir Meclisi, debbağ esnafı yönünde bir rapor düzenlemiştir. Yine de nihai kararın sadaret'e ait olduğu ifade edilmiştir³⁵. Sadaret makamından cevabi olarak gönderilmiş herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Rapordaki ifadelere bakılırsa Sadaret muhtemelen debbağ esnafını haklı bulmuştur.

1880'de Safranbolu'da 84 debbağhanenin var olduğu kaydedilmiştir³⁶. Yine 1889 kayıtlarına göre Safranbolu'da 84 debbağhane vardır. 1889 kayıtlarında Safranbolu'da sanayi ürünü olarak kösele, gön, sahtiyan ve sarı sahtiyan zikredilmiştir. Dolayısıyla yörenin ticaretinde kösele ve sahtiyan gibi deri mamulleri tarım ürünlerinin yanında önemli bir kalemdir³⁷. 1892 Kastamonu Vilayet Salnamesi'ne göre Safranbolu'da kösele, gön ve sahtiyan işlemeciliği çok yaygındı. Şemseddin Sami de, Safranbolu'da çeşitli sebze ve meyvelerin yetiştiğini belirttiikten sonra kösele ve sahtiyan üretiminden bahseder. Sami de, Safranbolu'da 84 debbağhanenin varlığından söz eder. Cuinet'in verdiği bilgilere göre 1890'da Safranbolu'da 40 debbağhane mevcuttu³⁸. Cuinet'in verdiği bilgilerin diğer kaynaklar ile örtüşmediği görülmektedir. Cuinet, kuvvetle muhtemel tesislerin tamamını dikkate almamış ya da yemenici esnafını kastetmiş olmalıdır³⁹. Diğer taraftan Avusturyalı ve Fransalı tüccarlar, Bartın Limanı üzerinden 19. yüzyıl sonlarında Safranbolu'ya gelerek buradan işlenmiş derileri alarak ülkelerine götürmüşlerdir⁴⁰.

Safranbolu debbağ esnafının 1890 öncesinden itibaren deri işlemekte kullanmakta oldukları çam kabuğunun toplanmasının yasaklanması onlar için zorluk çıkaracağı ve zulme neden olacağı Debbağ esnafı kethüdası tarafından dile getirilmiştir. Söz konusu dilekçede Debbağların kullanacakları kabuk miri ormanlarındaki kereste imalatına salih çamlardan olmayıp köyler civarındaki ve hususi ormanlar pırnallıklarına hasıl olan çamlardan soyulmakta olduğu ve bu gibi çamların diğer çamlar gibi kabukları soyulduğu takdirde kurumadığı Vilayet Orman Müfettişliği'nden ifade olunduğu belirtilmiştir. Çam kabuğu toplanmasının yasaklama hükmünün devamı debbağ esnafının perişan hale düşmelerine neden olacağından zikrolunan çam kabuklarının toplanması ve

³⁵ BOA.MVL.646.92,1.

³⁶ *1297 Kastamonu Vilayet Salnamesi*, s. 97.

³⁷ *1317 Kastamonu Vilayet Salnamesi*, s. 290.

³⁸ *Yurt Ansiklopedisi*, "Zonguldak", s. 7729.

³⁹ *Yurt Ansiklopedisi*, "Zonguldak", s. 7735.

⁴⁰ Acar, a.g.e., s. 161.

kullanımına Kastamonu Vilayeti makamlarınca izin verilmesi için Maliye Nezareti'ne 29 Kasım 1890'da bir yazı gönderilmiştir⁴¹.

Söz konusu tahrirat üzerine Kastamonu Vilayeti'ne 10 Haziran 1891'de merkezden bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda ormanlardaki ağaçların kabuklarının soydurulmaması padişah iradesi celilesinden olduğu ve farklı bir uygulamanın mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Ancak debbağ esnafının kabuğa olan ihtiyacının giderilmesi için bir çözüm önerilmiştir. Bu bağlamda her yerde olduğu ormanlarda vuku bulan kesim esnasında kereste imal edilen kütükler üzerinden çıkarılan kabuklar ve doğal olarak kuruyarak yere dökülen dal ve kütükler üzerinde kalan kuru çam kabuklarından talep çerçevesinde orman memurlarının nezaretinde ve orman hakkı alınarak toplatılmasına izin verilmesi uygun bulunmuştur⁴².

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde deri stratejik bir madde olarak görülmekteydi. Bu bağlamda ham derilerin pazarlanmasında ve sevkinde bazı kısıtlayıcı kurallar geçerliydi. Bu bağlamda merkezden Kastamonu Valiliği'ne 13 Kasım 1898'de Kastamonu Vilayeti'ne bağlı yerleşim birimlerinden harice çıkarılacak deri ve boynuz gibi materyaller için hükümet birimlerinden ilmühaber alınması yönünde bir yazı kaleme alınmıştır⁴³.

Debbağhaneler, Safranbolu'da aynı zamanda önemli bir istihdam merkezi durumundaydı. 1901 tarihli Safranbolu Yukarı Debbağhane(Tabakhane) Loncası sicil defterine kayıtlı 194 debbağ ustası olduğu görülmektedir. 1924 yılında Safranbolu Ticaret ve Sanayi Odası'nın yayınladığı risalede 1923 yılı itibari ile Safranbolu'da 415 debbağ ustası vardır. 20. yüzyılın başlarında Safranbolu debbağhanelerine Eflani ve Ulus gibi çevre yerleşim birimlerinden manda, sığır, koyun ve keçi derileri haftanın belli günleri getirilir ve debbağ ustaları tarafından satın alınır⁴⁴.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Safranbolu'da debbağhanelerin yanında yemenici arastası da mevcuttu. Safranbolu arastasında 48 dükkân bulunmaktaydı. Bu 48 dükkânların hepsi de yemenicilikle uğraşırdı. Kurtuluş Savaşı sırasında giyim malzemesi dikerek yardımda bulunan Safranbolu yemenicileri, orduya destek veren çarşı oldular⁴⁵. Burada kısaca Milli Mücadele Dönemi'nde Safranbolu'da yaşananlara değinmek yerinde olacaktır.

Birinci Düzce Ayaklanması'na bağlı bir şekilde hareket eden ve örgütlenmesine Hilafet Ordusu süsü veren Geredeli Dayıoğlu İbrahim Ağa, 23

⁴¹ BOA,DH.MKT.1786.59,1.

⁴² BOA,DH.MKT.1840.122.1-2.

⁴³ BOA.DH.MKT,2133.71,1.

⁴⁴ Acar, a.g.e., s. 150, 152.

⁴⁵ Uğuroğlu Barlas, *Safranbolu Kültür Tarihi Araştırmaları*, Senfoni Matbaası, İstanbul, 2004, s. 85- 86.

Nisan 1920’de Gerede’den Safranbolu’ya gelip şehri basmış ve aynı zamanda halkı isyana teşvik etmiştir⁴⁶.

Dayıgölu, burada Milli Mücadele hareketine karşı İstanbul Hükümeti propagandası yapmıştır. Hatta kendine direnen Safranbolu Bölük Komutanı ve bazı sivilleri hapsedmiştir. Kuva-yı Milliye Komutanı Şevket Bey, Safranbolu’ya girince isyancılar ve işbirlikçiler Safranbolu’dan kaçmışlardır. Böylece isyancılar tarafından hapse atılan Millî Mücadele yanlısı asker ve siviller de serbest kalmıştır. Safranbolu, Milli Mücadele yanlılarının kontrolüne geçmiştir. Bu gelişmelerden sonra Safranbolu’da Milli Mücadele’ye destek sağlamak amacıyla “*Tedarik-i Vesaiti Harbiye Komisyonu*” kurulmuştur. Komisyonun başkanlığına Askerlik Şubesi Başkanı getirilmiştir. Komisyon, Ankara ile iletişime geçerek Ankara Hükümeti’ne yapabilecekleri yardımı sormuştur. Ankara Hükümeti de, ücreti mukabilinde kolsuz asker yeleği ve yemeni dikimi talep etmiştir. Bu bağlamda Safranbolulu hanımlar pazen kumaş ve pamuklu kumaştan asker yeleği dikmeye başlamışlar ve tamamlanan ürünler komisyona teslim edilmiştir. Diğer taraftan yemeni ve yelek dikiminde Rumlar çalışmak istememiştir. Safranbolu Arastası’nda yemeniciler üç vardiya halinde 24 saat çalışarak hiç aksamadan Türk ordusuna yemeni dikmiştir. Çarşıda 40 dükkânda aralıksız yemeni dikilmiştir. Haftada 11.000 çift yemeni dikilmiştir. Bunlar topluksuz tulumbacı tipi yemenilerdi. Safranbolu Askerlik Şubesi Reisi orduyu temsilen yemenilerin parasını rayiç bedel üzerinden peşin ödemiştir. Malzemeyi ve emeği esnafların başı olan yiğitbaşı hesaplatır. O günkü perakende satış fiyatı 85 kuruş olduğundan ordu da bunların çiftine 85 kuruş ödemiştir. Komisyon Başkanı Askerlik Şubesi Reisi, milliyetçi ve aynı zamanda sert ve otoriter birisiydi. Zaman zaman arastaya elinde kırbağı ile gelir, işleri denetler ve dikimde çıkan zorlukları halletmeye çalışırdı. Kurtuluş savaşı sırasında debbağhaneye ham deri sevkiyatı azalınca debbağhane, yemenici esnafına gön ve diğer sahtiyani yetiştiremez hale gelmiştir. Komisyon başkanı, dikimin aksamaması için işlenmesi tamamlanmamış derilerin yemenicilere verilmesini emretmiştir. Ustalar, bu duruma karşı çıksa da, ilgili emir uygulanmıştır. Olgunlaştırılmamış deriden yapılan yemeniler büzülünce Ankara yemeni talebini durdurmuştur. Başkomutanlık Meydan Muharebesi öncesine kadar Safranbolu yemenicileri, iki yıla yakın bir süre orduya yemeni tedarik etmişlerdir⁴⁷. Milli Mücadele’ye yemeni temini ile katkı sunan Safranbolulu deri işletmeleri, yeni devlet bünyesinde işletmelerini büyütme gayreti içinde olmuşlardır. Gerçekten de Cumhuriyet’in ilk yıllarında dönem için muazzam denilebilecek üretim miktarına

⁴⁶ <http://gerede.web.tr/dayioglu1.html>

⁴⁷ Barlas, a.g.e., s. 89- 93.

sahiptiler. Safranbolu Ticaret Odası verilerine göre 1923 yılında Safranbolu’den dışarıya satılan deri miktarı aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. 1923 Yılı Safranbolu Yıllık Deri İhracatı⁴⁸

<i>Nerelere İhraç Edildiği</i>	<i>Türü</i>	<i>Miktarı</i>		<i>Değeri/Lira-i Osmani</i>
<i>Civar Kaza ve Vilayetlere</i>	<i>Vaketa siyah</i>	<i>10.000</i>	<i>Kıyye</i>	<i>15.000</i>
<i>Civar Kaza ve Vilayetlere</i>	<i>Vaketa beyaz</i>	<i>5.000</i>	<i>Kıyye</i>	<i>9.000</i>
<i>Civar Kaza ve Vilayetlere</i>	<i>Kösele</i>	<i>2.000</i>	<i>Kıyye</i>	<i>3.600</i>
<i>Civar Kaza ve Vilayetlere</i>	<i>Manda Gönü</i>	<i>1.000</i>	<i>Adet</i>	<i>25.000</i>
<i>Dersaadete, Civar Kaza ve Vilayetlere</i>	<i>Sahtiyan</i>	<i>2.000</i>	<i>Kıyye</i>	<i>32.000</i>

1923 yılında Safranbolu Ticaret Odası’na debbagħcılık faaliyeti yürüten dört işletme kayıtlıdır. Bunun yanında 12 işletmenin ise odaya kaydı yoktur. Diğer taraftan esnaf odası gibi başka örgütlenmelere kayıtlı esnafın olması da kuvvetle muhtemeldir. 1923 yılı içinde Safranbolu’da yemenici, kundaracı ve dikici 430 kişinin çalışmakta olduğu bilinmektedir. Deri işlenirken çıkan kötü kokulardan dolayı 1924’e değin debbagħhanedeki yapıların tamamı deri imalathanesi olarak inşa olunmuştur. Yapıların ikinci katları, derilerin kurutulması için havadar bir şekilde tasarlanmıştır⁴⁹.

Safranbolulu debbagħlar, Milli Mücadele Dönemi’nde dönemin kaymakamının da teşviki ile bir araya gelerek aşağı yukarı 600 metrekare büyüklüğünde bir fabrika inşa ettirmişlerdir⁵⁰. Deri Fabrikası dikdörtgen planlı, moloztaş üzeri kıtıklı sıva ile yığıma olarak iki katlı olarak inşa edilmiştir. Binanın inşası için Rum taş ustalarına 32.000 lira ödenmiştir. Yapının pencere ve kapı gövdesi kesme taş kaplamadır. Yapının geçirdiği yangında ahşap döşemeler ve ahşap kırma çatı tamamen kaybolmuştur⁵¹.

⁴⁸ Acar, a.g.e., s. 151.

⁴⁹ Acar, a.g.e., s. 62, 149, 151.

⁵⁰ BCA.30.10.0.0.171.187.9.1-3; Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) Zabıt Ceridesi, C. 20, Brlş. 30, 24 Aralık 1925, s. 261.

⁵¹ Acar, a.g.e., s. 149; Taşkın Deniz- Volkan İrken, “Safranbolu’da Dericiliğın Günümüzde Kalıntısı: Tabakhane Müzesi”, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 2, 2020, s. 1532.

Safranbolulu girişimciler, Avrupa'dan modern makineler temin etmişlerdir. Söz konusu makineler, gemilerle Bartın Limanı'na sevk edilmiştir. Makineler, Bartın limanından 20 öküzünün çektiği 8- 10 tekerlekli özel yapılmış kağnı arabaları ile Safranbolu'ya getirilmiştir. Fabrikanın kurulumu ise Safranbolulu bir mühendise yaptırılırken, mühendis fabrika tam kurulamadan vefat etmiştir. Bunun üzerine Rusya'dan iki mühendis getirilmiş ve fabrika çalışır vaziyete getirilmiştir. Fabrikanın kurulmasından sonra girişimcilerin elinde işletim sermayesi olarak 5.000 lira vardı. Bu paranın fabrikanın işletilmesine yeterli olmamasından dolayı devletten maddi yardım talep edilmiştir⁵².

Safranbolu Debagat Fabrikası sahiplerinin devletten yardım talebine olumlu bir yanıt gelmeyince bu sefer Kastamonu mebusları yardım talebinin takipçisi olmuşlardır. Bu bağlamda Kastamonu Vekili Halit (Akmansü), TBMM'nin 24 Aralık 1925 tarihli oturumunda söz almıştır. Halit Bey, meclisin bir önceki içtima devresi esnasında, Safranbolu'da debagat şirketi tarafından tesis edilen debagat fabrikasına Ticaret Vekâleti'nce yardım edilmesi için bir kısım Kastamonu mebuslarıyla birlikte yazılı ve mükerrer surette sözlü olarak Ticaret Vekili'nden temennide bulunduğunu belirtmiştir. Halit Bey, şirket tarafından da yardım temennisine dair Ticaret Vekâleti'ne bir dilekçe gönderildiğini ifade etmiştir. Halit Bey, bu taleplere rağmen son dönem meclis tatili dolayısıyla Kastamonu'da bulunduğu söz konusu fabrikanın yardım ve himaye alamamasından dolayı kapanmış olduğunu gördüğünü söylemiştir. Halit Bey, Kastamonu'da yayınlanan Açıksöz gazetesinin de üzülererek bu konuda yayın yaptığını belirtmiştir. Halit Bey, bu mesele hakkında Ticaret Vekili'nden daha önce meclise sunduğu aşağıdaki yazılı soru önergesini yazılı olarak cevaplamasını istemiştir⁵³: *“Ticaret Vekâleti Safranbolu'daki debagat fabrikasının kapandığına ve esbabına hangi tarihte vakıf olmuştur? Gerek şirketin dilekçesi gerekse Kastamonu mebuslarından bir kısmının tahriri ve şifahî temennileri üzerine bu şirkete Vekâlet ne zaman ne miktar ve surette nakdî muavenet temin etmiştir. Mezkûr fabrika ve şirket el'an ne vaziyettedir?”*

Safranbolu Debagat Fabrikası hakkında Kastamonu Mebusu Halit Bey tarafından verilen soru önergesi 25/6/495 numara ve 30 Kasım 1925 tarihli tezkere ile Ticaret Vekâleti'ne havale edilmiştir. Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, 24 Aralık 1925'teki meclis oturumunda cevap vermiştir. Ali Bey, Safranbolu Debagat Şirketi'nin İstiklâl Harbi'nde teşekkül ettiğini ve Safranbolu'da öteden beri debagat ile meşgul yüzü aşkın dükkânın mevcut olduğunu belirtmiştir. Ali Bey, Harp sıralarında debbağat eşyasının hariçten gelmemesi ve içeride üretilenlerin yüksek fiyatlarda olmasının bu şirketin teşekkülünde tek neden

⁵² Deniz ve İrken, a.g.e., s. 1532- 1533.

⁵³ BCA,30.10.0.0.7.43.14,1-2.; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 20, Brlş. 30, 24 Aralık 1925, s. 261.

olduğunu dile getirmiştir. Ali Bey, şirket ve fabrika tesis edilirken ulaşım, sevkiyat, ham madde, piyasa, tesisat ve işletme hususlarının ya hiç veya pek az dikkate alındığını ifade etmiştir. Ali Bey, fabrikanın ehemmiyetsiz bazı makinelere sahip olduğunu ve tamamen müteşekkil bir fabrika olmadığını söylemiştir. Ali Bey, gerek fabrikanın tesisi ve gerek makine tesisatının ikmali esnasında uzman bir kimse bulunmadığı için fabrika tesisatının fennî şartlara uygun olarak yerlerine konulmadığı gibi fenni olarak gerekli olan makinelerin birçoğunun da tedarik edilemediğini ifade etmiştir. Ali Bey, neticede imâlatın iptidâî şekillerde kaldığını ve kâr temin edecek bir vaziyet hâsıl olmadığını dile getirmiştir. Ali Bey, eksikliklere iktisadî sebeplerin eklenmesiyle fabrikanın kapandığını söylemiştir. Ali Bey sözlerini şöyle sürdürmüştür⁵⁴:

“İşte uzmanlara verilecek meblâğın fazla görülmesi yüzünden fabrikanın gayri mütehasıs ellerde kalması ve esasen sermayenin sınırlı olup mahallî hissedarların sermayeyi arttırmaya meyilli bulunmamaları, tesisattaki fennî noksan ve hataların tesiri ve şirket heyeti idaresi arasında idarî vasfa sahip zevat bulunamaması ve neticede ortaklar arasında meydana gelen ihtilâfın uzayıp gitmesi fabrikanın kapanmasındaki hakiki ve ciddi sebeplerdir. Ticaret Vekâleti başlangıçta durumu mahallinde tetkik ve lâzım gelen fennî tedbiri fülü olarak tatbik üzere Safranbolu’ya seyyar debağat muallimini göndermiş ve adı geçen kimse orada 5 Temmuz 1924 tarihinden 16 Eylül 1924 tarihine kadar kuramsal ve uygulama hususları ile fülü olarak alâkadar olduğu gibi fabrikanın dâhili tesisatını imkân nispetinde düzeltme ve faaliyete müsait bir vaziyete getirmeye çalışmıştır. Bu arada ham madde satın alınması ve makinelerin yerlerine konması, hülâsa ve şerbet kuyularının tesis ve tanzimi ve su depoları ve buhar kazanlarının mahallerine konması ve tesisi gibi hizmetler ifa ve ikmal edilmiştir. Ancak fabrika heyeti idaresinin uzman istihdamı, icap eden makinelerin tedariki ve sermayenin artırılması hakkında seyyar muallim tarafından kendilerine verilen tavsiyeleri dikkate almadığı kemali teessürle görülmüştür. Şirket tarafından nakdî yardım için yapılan müracaat, böyle bir yardımın ne kadar çok olursa olsun tesis kurulumunda itibara alınmayan fennî ve iktisadî şartlar dolayısıyla fabrikanın faaliyetini sürdürmeye kifâyet edemeyeceğine ve mevcut zararı arttırmaktan başka bir faydası olamayacağına kanaat hâsıl olduğu için maddi yardım talebi şayanı kabul görülememiştir.”

Kastamonu Mebusu Halit Bey, TBMM’ye Kasım 1926’da Safranbolu Debbağat Fabrikası hakkında bir takrir vermiştir. Halit Bey, Safranbolu’da debbağ esnafı tarafından bir şirket teşkil edilerek Safranbolu’da bir debbağ fabrikası yapıldığını ve bu uğurda Safranbolu debbağlarının tüm sermayelerini sarf etmiş olduklarını dile getirmiştir. Halit Bey, ham madde ve sarf malzemesi hakkında ilmi tetkikat yapılmamış olduğundan fabrika yaşatılmadığını belirtmiştir. Halit Bey, Safranbolu debbağlarının İstiklal Muharebeleri esnasında orduya istenilen derecede ayakkabı yetiştirmiş olduklarını ve bu talepten ümitlenerek kaza kaymakamının da teşvikine güvenerek bu fabrikayı temin etmiş olduklarını dile getirmiştir. Halit Bey, fabrikanın verimsizliğinden, idari ve iktisadi sebeplerden işletilememesi işletmecileri ümitsizliğe sevk ettiğini ve fabrikanın kapandığını

⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 20, Brlş. 30, 24 Aralık 1925, s. 261.

ifade etmiştir. Halit Bey, bu gibi girişimcilerin Cumhuriyet devrinde teşebbüsleriyle himayesizlik yüzünden akamete mahkûm olmasının sanayi girişiminde bulunmak ve şirket teşkil etmek isteyenlerin maneviyatını ortadan kaldıracığından halka böyle kötü örnekler gösterilmemesi lazım olduğu kanaatinde olduğunu söylemiştir. Halit Bey, Safranbolu Debbagat Şirketi'nin anonim hale dönüştürülmesi ve milli müesseselerin de hissedar olarak şirkete iştiraklerinin temini ile adı geçen fabrikanın işletilmesinin sağlanmasını temenni ettiğini belirtmiştir⁵⁵.

TBMM, Halit Bey'in Safranbolu Debbagat Fabrikası'nın anonim şekle dönüştürülmesi ve milli müesseselerin de şirkete hissedar olarak temini hakkındaki takririni 15 Kasım 1926 tarihinde Heyet-i Umumiye'nin encümen toplantısının birinci celsesinde Başvekâlet'e sevkine karar verilmiş ve takririn onaylı bir nüshası onaylanarak Başvekâlet'e takdim edilmiştir. Başvekâlet de ilgili takririni Ticaret Vekaleti'ne sevk etmiştir⁵⁶. Bu konuda yazışmanın devam ettiğine dair bir belgeye ulaşılamamıştır. Ticaret Vekâleti'nin 1925 yılı içinde fabrika konusundaki tutumuna bakılırsa herhangi bir olumlu cevap verilme ihtimali de zaten oldukça düşüktür. Girişimciler, yine de fabrikalarını ayakta tutmak için çaba sarf etmişlerdir. Neticede, devlet görevlilerinin tespitleri paralelinde fabrika iflas ederek kapatılmıştır⁵⁷. Safranbolu'daki fabrika ile Kastamonu mebuslarının ilgili olmasının temel nedeni o dönemde Safranbolu'nun Kastamonu Vilayeti'ne bağlı olması idi. Zira Zonguldak 1924'te il odluktan sonra Safranbolu ancak üç yıl sonra Kastamonu'dan ayrılarak Zonguldak'a bağlanacaktır⁵⁸.

Fabrika girişimin başarısızlığından sonra tüm aksaklıklara rağmen Safranbolu debbağhaneleri Cumhuriyet Dönemi başlarında bir çekim merkezi konumundadır. Cumhuriyet Dönemi'nin başlarında çevre köy ve kasabalardan hatta çevre vilayetlerden gelen debbağlar, Safranbolu'da çalışmıştır⁵⁹. 1937'de Karabük Demir- Çelik Fabrikası'nın temeli atılmış ve 1939 yılında fabrikanın büyük bir bölümü tamamlanmıştır. Nihayetinde de fabrika hizmete girmiştir⁶⁰. Bu fabrikanın açılması ile birlikte debbağhanelerde çalışan işgücünün fabrikaya

⁵⁵ BCA.30.10.0.0.171.187.9,1-3.

⁵⁶ BCA.30.10.0.0.171.187.9,1-3.; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, Brlş. 6, 15 Kasım 1926, s. 42.

⁵⁷ Deniz ve İrken, a.g.e., s. 1532- 1533.

⁵⁸ Sarıköse, a.g.e., s. 62.

⁵⁹ Taşkın Deniz- Volkan İrken, a.g.e., s. 1533.

⁶⁰ Nurgün Koç, "Türk- İngiliz Dostluğunun Tezahürü ve Karabük Demir Çelik Fabrikalarının Kuruluşu", *Türk- İslam medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Y. 7, S. 11, 2011, s. 37.

kayması söz konusu olmuş ve debbâğhanelerde üretim zamanla gerilemiş ve 1990'larda son bulmuştur⁶¹.

Bölge günümüzde yukarı ve aşağı tabakhane olarak iki ayrı bölüme ayrılmaktadır. Tabakhane mescidinin olduğu bölüm yukarı tabakhane ve deri fabrikasının olduğu çevre de aşağı tabakhane olarak bilinmektedir. Cumhuriyet Dönemi başlarında Yukarı Tabakhane ve Aşağı Tabakhane'nin ayrı lonca ve yiğitbaşları vardı. Yukarı Tabakhane loncasının bulunduğu yer, Tabakhane Camisi'nin hemen karşısında yer almakta iken, günümüzde yıkılmıştır. Aşağı Tabakhane loncası, ziyarete açık durumdadır. Debbâğhanelerin büyük bir bölümü bölgeye sonradan yerleşenler tarafından satın alınarak konutlara dönüştürülmüştür. Bu yüzden günümüzde debbâğhanelerin bulunduğu alan büyük oranda gecekondudur⁶².

1958 yılında yapılan sayıma göre Türkiye'de 434 motorlu ve 1453 kara tabak olmak üzere 1977 deri işleyen imalathane bulunmaktaydı. Takip eden yıllarda zaman içinde deri işlemede modern usuller ve tesislere geçilmiştir⁶³. Türk dericiliği 1970'ten sonra ciddi ilerleme sağlamıştır. Deri üretimi büyük şehirlere kaymıştır. Deri ve deri ürünlerini modern gereksinimlere uygun üreten ve ihracata yönelik iş yapan büyük tesisler kurulmuştur. Günümüzde kaliteli işçilikle üretilen deri kıyafet ve aksesuarlar ihracatta belli bir paya sahiptir⁶⁴.

SONUÇ

Derinin işlenmesi ve kullanılmaya başlanması oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Tarihi kayıtlara göre Türklerde oldukça eski sayılabilecek dönemlerden itibaren deriyi işleyip kullanmış, hatta ülke dışına ihraç etmişlerdir. Türkleri deriyi işlemeye sevk eden vesilelerin başında ham deri temini konusunda sıkıntı yaşamamaları gelir. Diğer taraftan koruyucu kıyafetlere ihtiyaç duymaları ve sürekli göç halinde olmalarından dolayı pratik hazneler üretme gereksinimi de dikkate alınmalıdır.

Türker, Anadolu'ya geldiklerinde dericilikte dönemlerinin fevkinde ürünler ortaya koyuyorlardı. Yeni geldikleri Anadolu'da yerli zanaatkârla rekabet edebilmek için esnaf örgütlenmesine ihtiyaç duymuşlar ve böylelikle Ahilik teşkilatı oluşmuştur. Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde esnaf ahilik kurallarına örgütlenmişlerdir. Osmanlı Dönemi'nde özellikle 16. yüzyıldan itibaren deri üretim tesisleri kasabalara kadar yayılmıştır. Bu aynı zamanda esnaf örgütlenmelerinin de yayılması anlamına gelmektedir.

⁶¹ Acar, a.g.e., s. 149.

⁶² Acar, a.g.e., s. 150.

⁶³ Acar, a.g.e., s. 148, 149, 152.

⁶⁴ Tekin, a.g.e., s.178.

1568 tarihli Osmanlı tahrir defterinde Safranbolu'da debbağ esnafının varlığı tespit edilebilmektedir. Muhtemelen 1568 yılından önce de Safranbolu'da dericilik yapılmaktaydı. Safranbolu'da debbağhaneler ekonomik hayat içerisinde önemli bir yer etmiştir. Öyle ki arşiv belgelerine 18. yüzyıl başlarında bir şahsın Safranbolulu debbağhanelere müdahalede bulunduğu ve esnafa zulmettiği yönünde bir veri yansımıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde Safranbolu'da debbağcılığın önemli bir sanayi sektörü olduğu görülmektedir. 19. Yüzyıl sonunda Safranbolu'da 84 debbağhanenin varlığı söz konusudur. Mütevazı bir Osmanlı yerleşim biriminde bu kadar büyük bir sanayi faaliyetinin ortaya çıkması ham madde ve işletme malzemesi bağlamında zaman zaman sıkıntılara neden olmuştur. Bir ara Safranbolulu debbağların deri işlemek için piyasadan arpa satın almalarının zahire fiyatlarını yükselttiği yönünde bir şikâyet olmuştur. Fakat bu şikâyetin yerinde olmadığı yönünde bir rapor Viranşehir(Eskipazar) meclisi tarafından Sadaret'e bildirilmiştir. Yine 19. Yüzyıl sonlarına doğru Safranbolulu debbağların ormanlık alandan çam kabuğu temin edebilmeleri yönünde merkeze bir dilekçe gönderilmiş, fakat olumlu cevap alınamamıştır. Nihayetinde ikinci istek üzerine debbağ esnafının orman memurları nezaretinde vergilerini ödemeleri ve bazı ek şartlar dâhilinde çam kabuğu temin etmelerine izin verilmiştir.

Safranbolu'da mevcut olan deri sanayii sadece ham derinin işlenmesinden ibaret değildi. Yemenici ve sarraç gibi esnaf grupları da vardı. Bu Milli Mücadele Dönemi'nde hem ordu için hem de Safranbolu derici esnafı için bir avantaj olmuştur. 23 Nisan 1920'de isyancıların eline geçen Safranbolu, kısa zamanda düzenli birliklerin kontrolüne geçmiştir. Bu süreçle beraber ordunun ihtiyacı olan yemeninin bir kısmının Safranbolu'dan sağlandığı görülmektedir. Uğuroğlu Barlas'ın verdiği bilgiye göre Safranbolu esnafı, Türk ordusuna ücreti mukabilinde haftada 11.000 civarında yemeni dikmiştir. Bu hizmet, Milli Mücadele için önemli bir malzemenin tedarikinin sağlanmasıydı. Diğer taraftan Safranbolu dericileri bu sayede zenginleşti. Bu bağlamda Safranbolulu debbağlar bir araya gelerek Milli Mücadele Dönemi'nde Safranbolu Debagat Fabrikası'nı kurmuşlardır. Milli Mücadele sonrasında devletin deri talebin azalması, fabrikaya alınan makinelerin modern olmaması, fabrika yeri seçiminin hatalı olması, fabrikanın kurulum aşamasında devletin gönderdiği mühendisin önerilerinin dikkate alınmaması, yeterli sermaye bulunmaması ve hissedarlara arsında anlaşmazlık çıkması gibi nedenlerden dolayı fabrika kısa zamanda kapatılmak zorunda kalmıştır.

Kastamonu Mebusu Halit Bey, TBMM'de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk fabrikalarından birisi olan Safranbolu Debagat Fabrikası için 1925'te ve 1926'da

yardım yapılması hususunda önerilerde bulunmuştur. Fakat fabrikanın işletilmeye uygun olmaması nedeniyle bu taleplere olumlu yanıt verilmemiştir. Fabrika da, kapanmak durumunda kalmıştır. Fabrikanın hissedarları kendi debbâğhanelerine dönerek işlerini burada sürdürmüşlerdir. 1937'de Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın açılması ile beraber debbâğhanelerde çalışanların büyük bir kısmı bu fabrikada çalışmaya başlamıştır. Tedrici bir şekilde azalan Safranbolu debbâğcılığı 20. yüzyılın sonlarına doğru tamamen kapılarını kapatmıştır.

Turizm açısından bakılırsa debbâğhanelerin hiç olmazsa bir kısmı restore edilerek müze olarak ziyarete açılabilir. Burada Safranbolu debbâğcılığının tarihi hakkında tarihi bilgi verilirken, aynı zamanda talep göreceği tespit edilen çanta, ceket ve takı gibi ürünler satışa sunulabilir. Böylelikle Safranbolu Eski Çarşı'da ticari ürün zenginliği de artmış olur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Resmi Yayınlar

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),30.10.0.0.7.43.14,1-2.

BCA,30.10.0.0.171.187.9,1-3.

BCA,30.18.1.2.2.19.19,1.

BCA,30.18.1.2.18.17.11,1.

Başkanlık Osmanlı Arşivi(BOA),A.DVNSMHH.d,117.480.

BOA,DH.MKT.1786.59,1-2.

BOA,DH.MKT.1840.122.1-2.

BOA,DH.MKT,2133.71,1.

BOA,MVL.646.92,1.

Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1297.

Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1317.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) Zabıt Ceridesi, C. 20, Brlş. 30, 24 Aralık 1925.

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, Brlş. 6, 15 Kasım 1926.

Tetkik Eserler ve Diğer Kaynaklar

Acar, Mustafa. (2006). *Safranbolu El Sanatları*, Kent Araştırmaları, Safranbolu.

- Akça, Bayram. (Bahar 2001). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muğla’da Debağ (Tabakçılık) Esnaf Teşkilatı”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 4, s. 1- 8.
- Barlas, Uğuroğlu. (2004). *Safranbolu Kültür Tarihi Araştırmaları*, Senfoni Matbaası, İstanbul.
- Bozkurt, Nebi. (1994). “Deri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara, s. 174- 175.
- Çağatay, Neşet. (1974). *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Deniz, Taşkın- İrken, Volkan. (2020). “Safranbolu’da Dericiliğin Günümüzde Kalıntısı: Tabakhane Müzesi”, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 2, s. 1527- 1539.
- Develioğlu, Ferit. (2007). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, 24. Baskı, Ankara.
<http://gerede.web.tr/dayioglu1.html>
- Hülagü, Mehmet Metin. (2002). “Kayseri’de Sahtiyân Üretimi” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, s. 1- 18.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1998). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Koç, Nurgün. (2011). “Türk- İngiliz Dostluğunun Tezahürü ve Karabük Demir Çelik Fabrikalarının Kuruluşu”, *Türk- İslam medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Y. 7, S. 11, s. 27- 50.
- Özdemir, Melda. (2007). “Türk Kültüründe Dericilik Sanatı”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 20, s. 66- 82.
- Sanköse, Barış. (Güz 2020). “Karabük’ün Kuruluşu Ve Şehirleşme Süreci”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 5, s. 57- 83.
- Tekin, Zeki. (1993). “Osmanlı Debağhanelerinde Kullanılan Aletler ve Dericilik Tabirleri”, *İlim ve Sanat Dergisi*, S. 37, s. 51- 56.
- Tekin, Zeki. (2002). “Osmanlı Devleti’nde Kürk Ticareti”, *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 754- 763.
- Tekin, Zeki. “Osmanlı Sanayisinin İtici Gücü: Dikimhane-i Amire/ Beykoz Kundura Fabrikası”, *Beykoz Sempozyumu*, 6- 8 Aralık 2019, s. 351- 371.
- Tekin, Zeki. (1994). “Türklerde Dericilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara, 1994, s. 176- 178.
- Turan, Osman. (2017). *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti*, 21. Baskı, İstanbul.
- Yurt Ansiklopedisi*, “Zonguldak”, C. 10, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1984, s. 7708- 7828.
- Zanaatkarlar Kanunu(Kanunname-i Ehli Hiref)*, (1982). Yay. Haz. Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 498, Ankara.

Ek 2. Safranbolu Debagat Fabrikası'nın Bugünkü Görünümü (Fotoğraf: Recep ARSLAN).

